

TARYBINĖ KNYGA IR PERIODINĖ SPAUDA
BURŽUAZINĖJE LIETUVOJE
(1919—1940)

IRENA BARTASIENE

Specialių darbų, nagrinėjančių tarybinės knygos ir periodinės spaudos paplitimą, skaitymo klausimus, populiarumą, jos socialinį ir kultūrinį vaidmenį buržuazinėje Lietuvoje, nėra.

Tačiau tokių klausimų nagrinėjimas, kai kurių autorių nuomone¹, yra vienas iš svarbiausių šiuolaikinės knygotyros uždavinių. Tai svarbu atskleidžiant tarybinės kultūros įtaką užsienio šalims, sprendžiant aktualias istorijos, literatūros mokslo ir knygotyros problemas.

Iš dalies tarybinės knygos paplitimo ir populiarumo klausimai liečiami V. Galinio darbe „Ryšiai su tarybine literatūra ir menu buržuazinės valdymo metais“² bei S. Noreikienės darbuose, skirtuose buržuazinės Lietuvos kultūriniais ryšiams su Tarybų Sąjunga³. Minėtuose darbuose nagrinėjama tik tarybinės grožinės literatūros bei literatūros meno klausimais plitimas, propaganda ir tik tiek, kiek tai padeda parodyti literatūrinių ir kultūrinių ryšių formas. Duomenų apie marksizmo-leninizmo klasikų veikalų plitimą randaime P. Freidheimo leidinyje „Marksizmo-

leninizmo pradininkų veikalai Lietuvoje“⁴. Pastarasis darbas skirtas marksizmo-leninizmo klasikų veikalų leidimui Lietuvoje bei lietuviškiems jų leidimams užsienyje. Rusų kalba Tarybų Sąjungoje išleistų veikalų plitimas Lietuvoje, jų reikšmė visuomenės gyvenime nenagrinėjama. Cenzūros taisyklės ir sąlygos buržuazinėje Lietuvoje atskleista O. Ruželytės straipsnyje „Konstitucinė žodžio ir spaudos laisvė buržuazinėje Lietuvoje ir tikrovė“⁵. Darbe liečiama ir vyriausybės politika tarybinės knygos atžvilgiu. Kai kurių faktų, rodančių vyriausybės pastangas užkirsti kelią tarybinei knygai, pateikia L. Gudaitis⁶.

Šio straipsnio tikslas — atskleisti tarybinės knygos ir periodinės spaudos plitimo sąlygas, kelius ir būdus atskirais buržuazinės Lietuvos laikotarpiais, nustatyti veiksnius, sąlygojusius šios spaudos paplitimą, apžvelgti kai kurių įstaigų ir organizacijų, platinusių tarybinius leidinius, veiklą.

Tarybinės knygos paplitimą, jos socialinį vaidmenį sąlygojo įvairūs veiksniai. Pradžioje aptarsime tuos iš jų,

¹ Лабунцев Ю. А. Русская художественная литература в предвоенной Польше (1918—1939) с точки зрения ее читателя.— В кн.: Книга и культура. М., 1979, с. 281—285.

² Кн.: Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ir lietuvių literatūra. V., 1967, p. 163—204.

³ Noreikienė S. Lietuvių draugija TSRS tautų kultūrai pažinti (1929—1940).— V., 1978.— 106 p.; Норейкене С. Ю. Советско-литовские культурные связи 1920—1940 г.— Вопросы истории, 1976, № 12, с. 112—131.

⁴ Freidheimas P. Marksizmo-leninizmo pradininkų veikalai Lietuvoje.— V., 1964.— 119 p.

⁵ Кн.: Buržuazinės valstybės teisinės koncepcijos, jų taikymas ir kritika, V., 1972, p. 92—150.

⁶ Gudaitis L. Plunksna ir ugnimi.— V. 1974.— 232 p.

kurie trukdė plisti tarybinei knygai. Labiausiai ap sunkino tarybinės knygos platinimą cenzūros sąlygos. Buržuazinės Lietuvos vyriausybė per visą savo valdymo laikotarpį buvo priešiška nusistačiusi Tarybų Sąjungos atžvilgiu ir visokiais būdais stengėsi užkirsti kelią tarybinei knygai. Jos politika tarybinės knygos atžvilgiu keičiasi tik priklausomai nuo revoliucinio judėjimo laimėjimų, demokratiųjų jėgų iškovojimų. Knygas ir periodinius leidinius iš Tarybų šalies buvo galima gauti tik pateikus išankstinį užsakymą cenzūrai patikrinti. Juos tikrindavo iki 1926 metų Piliiečių apsaugos departamento spaudos skyrius, o po fašistinio perversmo Kriminalinė policija, Valstybės saugumo departamentas, Vidaus reikalų ministerijos spaudos ir draugijų skyrius. Minėtos instancijos spėsdavo leisti ar neleisti įvežti tam tikrą spaudinį. Neleidžiamų įvežti į Lietuvą knygų ir periodinių leidinių sąrašuose randame po kelis šimtus knygų. Pavyzdžiui, 1933. VI.1. Valstybės saugumo departamento sudarytame neleistų platinti Lietuvoje knygų sąrašė net 542 knygos, 1934.VI. 1 — 977 knygos⁷. Cenzūra draudė ne tik visuomeninę-politinę, bet dažnai ir grožinę knygą. Kiek lengviau buvo gauti mokslinių leidinių. Nuo 1919 metų Lietuvoje buvo paskelbtas karo stovis, ir plačios teisės buvo suteiktos apskričių karo komendantams, kurie galėjo sustabdyti laikraščių leidimą, uždrausti draugijų veiklą, taip pat neleisti platinti tam tikrą literatūrą. Prie komendantūrų veikė spaudos cenzūros, kurios sekė kiekvieno leidinio pasirodymą⁸.

Buržuazinės Lietuvos vyriausybė, ne drįsdama atvirai uždrausti tarybinės spaudos platinimą, bandė tai padaryti aplinkiniu keliu, užmaskavus savo politiką. Pavyzdžiui, viename dokumente dėl „Izvestijų“ apribojimo užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis rašo: „Laikraščio įvežimą reikia suredukuoti iki minimumo, bet tikslingiau tai padaryti primygtinai pateikiant į knygynų, kioskų ect. savininkus, kad neišrašintų „Izvestijų“ pardavimui“⁹.

Tačiau nepaisant įvairiausių priemonių, nepavyko užkirsti kelią tarybinei knygai. Kai nebūdavo įmanoma ją gauti legaliai, buvo ieškoma kitų būdų. Pavyzdžiui, dailininkui T. Lomsargiui laikraštį „Pravda“, marksizmo-leninizmo klasikų veikalus siųsdavo jo pažįstami komunistai aplinkiniu keliu per Prahą¹⁰. J. Grybauskas per Vokietiją gaudavo tarybinių žurnalų teatro klausimais¹¹. Lietuvą pasiekdavo ir tarybinių knygų vertimai, išleisti iki 1933 metų Vokietijoje kairiosios leidyklos Malich-Verlag, nes knygos vokiečių kalba buvo lengviau praleidžiamos.

Tarybinei knygai plisti trukdė ne tik tiesioginis jos draudimas, bet ir tai, kad dėl literatūros užsakymo buvo tam tikros rizikos ir ne kiekvienas, norintis gauti knygą, ryždavosi daryti kokius nors žygius.

Tarybinės knygos paplitimą Lietuvoje sąlygojo ir gyventojų raštingumo bei kultūros lygis. Jau oficialioje buržuazinėje spaudoje nurodoma, kad apie 35% Lietuvos gyventojų buvo beraiščiai¹². Nemaža gyventojų dalis buvo mažaraščiai. Iš dalies dėl to buržuazinio laikotarpio spaudoje neretai skundžiamasi

⁷ Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas, F. 1742, ap. 1, b. 11, l. 80—83.

⁸ Ruželytė O. Konstitucinė žodžio... p. 129.

⁹ Plg. Galinis V. Ryšiai su tarybine... p. 169.

¹⁰ Gudaitis L. Plunksna ir ugnimi, p. 129.

¹¹ Норе́йкене С. Ю. Советско-литовские культурные связи 1920—1940 годов.— Вопросы истории, 1976, № 12, с. 116.

¹² Lietuvos gyventojai.— K., 1924, p. LXIX.

dėl menko knygos populiarumo, o tuopačiau ir dėl sunkios jos būklės¹³.

Rimta kliūtis tarybinei knygai plisti buvo kai kurių gyventojų rusų kalbos nemokėjimas. Retoje buržuazinės Lietuvos mokykloje buvo dėstoma rusų kalba kaip dalykas. Tačiau domėjimasis rusų literatūra, Tarybų šalies gyvenimu, tarybine santvarka, marksizmo-leninizmo teorija ne vieną privertė įveikti šią kliūtį. „Labai gerai atsimenu,—rašo A. Venclova,—su kokių pakilimu pažangieji moksleiviai be vadovėlių, be žodinių skirdavo laisvalaikį rusų kalbos studijoms...“¹⁴. Sitaip savarankiškai išmoko rusų kalbą A. Venclova, P. Cvirka, K. Korsakas ir daugelis kitų. Mokytis rusų kalbos buvo raginami Lietuvos Komunistų partijos nariai. „Vien dėl Lenino raštų verta išmokti rusų kalbą“,—rašė 1923 metais V. Kapsukas žurnale „Komunaras“¹⁵. Rusų kalbos mokėjimas buvo aktualus ir dėl to, kad tarybinių knygų vertimų buržuazinėje Lietuvoje išleista labai nedaug. Iš grožinės literatūros pasirodė A. Bloko poemos „Dvylika“, keletą M. Gorkio, A. Tolstojaus kūrinių vertimai. Kiek daugiau išversta į lietuvių kalbą tarybinės vaikų literatūros. Marksizmo-leninizmo klasikų veikalų, visuomeninės-politinės literatūros vertimų išleista LKP pastangomis. Tačiau vertimų kiekis negalėjo patenkinti skaitytojų poreikių.

Sunku susipažinti su tarybine spauda buvo ir dėl to, kad ne visi jos skaitytojai galėjo įsigyti pagedaijamą knygą dėl materialinių priežasčių, neturėdami ešų. Bibliotekų buržuazinėje Lietuvoje buvo nedaug, o ir iš esančių bibliotekų gausiau tarybinę knygą komplektavo valdyginti nedaugelis—Kauno universiteto biblioteka, V. Kudirkos biblioteka-

skaitykla, Centrinis knygynas ir kai kurios kitos bibliotekos. Be to, esanti bibliotekose tarybinė knyga buvo sunkiai prieinama skaitytojams. Tarybinių leidinių stengėsi įsigyti nelegalios ir pažangios legalios bibliotekos, bet sukaupti kiek daugiau aktualios literatūros joms buvo sunku.

Nepaisant visų kliūčių, tarybinė knyga buvo labai populiari tam tikros gyventojų dalies tarpe. Tai buvo vienintelis šaltinis, iš kurio skaitytojai galėjo susidaryti teisingą nuomonę apie Tarybų šalies gyvenimą, socialistinę santvarką, giliau susipažinti su marksizmo-leninizmo teorija. Tarybų Sąjungoje sparčiai vystėsi mokslas, buvo sukurta reikšmingų grožinės literatūros kūrinių, turėjusių didžiulę reikšmę Lietuvos gyvenimui.

Pirmiausia tarybinė knyga domino revoliucinio judėjimo vadovus ir dalyvius, taip pat tuos, kurie linko prie šio judėjimo. Svarbus šaltinis suvokti revoliucinio judėjimo, socialistinės revoliucijos teorijai buvo marksizmo-leninizmo klasikų veikalai. Todėl Lietuvos Komunistų partija rūpinosi jų gauti iš TSRS ir platinti Lietuvoje. LKP vadovus ir narius domino taip pat TSKP istorija, knygos socializmo statybos klausimais ir t. t. LKP organizavo komunistinės literatūros leidimą įvairiuose Tarybų Sąjungos miestuose bei pogrindžio sąlygomis Lietuvoje. Kaip minėta, LKP pastangomis į lietuvių kalbą buvo išversta tarybinių autorių knygų¹⁶.

Tarybinė knyga ir periodinė spauda domino taip pat demokratinius visuomenės sluoksnius, pažangiąją bei liberaliąją inteligentiją. Tarybinę literatūrą atidžiai sekė pažangieji rašytojai K. Korsakas, A. Venclova, P. Cvirka,

¹³ Pvz.: Ruzgas V. Knygos būklė Lietuvoje.—Bibliografijos žinios, 1929, Nr. 2, p. 58—61.

¹⁴ Venclova A. Laikas ir rašytojai.—V., 1958, p. 474.

¹⁵ Kapsukas V. Raštai.—V., 1970, t. 9, p. 484.

¹⁶ Zr. Lietuvos Komunistų partijos spauda 1917—1940. Bibliografija. D. 1.—V., 1981.—438 p.

S. Nėris ir daugelis kitų. Jie skaitė ne tik tarybinę grožinę ar literatūros mokslo knygą, bet ir marksizmo-leninizmo klasikų veikalus, visuomeninę-politinę literatūrą. A. Venclova, prisimindamas studijų metus, rašė: „Mus jau pasiekdavo Maskvos „Literaturnaja gazeta“, M. Gorkio redaguojamas žurnalas jauniems rašytojams „Literaturnaja učioaba“, per mūsų rankas ėjo ne tik Majakovskis, bet ir kiti tarybiniai poetai — Tichonovas, Bezymenskis, Selvinskis, taip pat teorinė marksizmo-leninizmo literatūra. Gerai žinojome, kad pagal šią teoriją kuriasi naujasis pasaulis — Tarybų Sąjunga, tais laikais mums dar mažai suprantamas, bet dėlto ne mažiau įdomus“¹⁷. Tarybinė spauda domėjosi daugelis buržuazinės Lietuvos menininkų, mokslininkų, mokytojų ir kitų profesijų atstovų. Tarybų Sąjungos leidinius skaitė gimnazijų moksleiviai. Pavyzdžiui, 1928 metais areštavus A. Gudaitį-Guzevičių, tuo metu besimokiusį Ukmergės gimnazijoje, pas jį buvo rasta knyga „Vvedenije v izučenije marksizma“, išleista 1924 metais Leningrade¹⁸. Didelė Lietuvos pažangiosios visuomenės dalis buvo uždaryta kalėjimuose. Politiniai kaliniai daug dėmesio skyrė bendrajam lavinimuisi, marksizmo-leninizmo teorijos suvokimui, domėjosi Tarybų Sąjungos gyvenimu. Į jų rankas įvairiais būdais patekdavo Tarybų Sąjungos knygų ir periodinių leidinių. Kartais knygos būdavo įrišamos į romanų ir vadovėlių viršelius, kad nesukeltų administracijos įtarimo¹⁹. Pasitaikydavo, kad periodinius leidinius ar jų iškarpas perduodavo kalėjime dirbę asmenys, Kauno kalėjimuose dantų gy-

dytoja M. Kalvinienė²⁰, vyresnysis prižiūretojas B. Bulota²¹. Tarp politinių kalinių buvo populiarius marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, knygos marksizmo-leninizmo teorijos klausimais, tarybinė grožinė literatūra, rusų klasikų kūriniai. Lengviau būdavo gauti periodinių leidinių, iš kurių populiariausios buvo „Izvestijos“²².

Tarybinės knygos ir periodinės spaudos plitimo sąlygos, intensyvumas, platinimo būdai nebuvo vienodi per visą buržuazijos valdymo laikotarpį. Tai priklausė nuo diplomatinių santykių, kultūrinių, prekybinių ryšių vystymosi su Tarybų Sąjunga, revoliucinio judėjimo pobūdžio Lietuvoje. 1919—1924 metų laikotarpiu tarybinė spauda buvo atvira draudžiama. Nors 1920 metais tarp Tarybų Rusijos ir Lietuvos buvo užmegzti diplomatiniai santykiai, tačiau kultūrinių ryšių vengta. Buržuazinės Lietuvos spaudoje Tarybų šalis buvo visai šmeižiama, neteisingai nušviečiami kultūrinės revoliucijos tikslai, jos santykis su praeities kultūra. Tai trukdė normaliems kultūriniais ryšiams atsirasti ir vystytis, taip pat ir tarybiniams spaudiniams plisti. Iki 1924 metų tarybinė knyga ir periodinė spauda į Lietuvą patekdavo daugiausia nelegaliu būdu. Pirmosios knygos ir periodiniai leidiniai pateko dar iki buržuazinės Lietuvos valstybės susidarymo, kai 1918 metų kovo mėnesį pasirašius Bresto taikos sutartį ėmė grįžti į Lietuvą karo pabėgėliai. Kai kurie iš jų parsigabendavo ir vieną kitą knygą bei periodinį leidinį, išleistą Tarybų Rusijoje. Tuo rūpinosi ir Rusijoje gyvenę lietuviai komunistai. Didelis kiekis knygų atsiųsta

¹⁷ Venclova A. Jaunystės atradimas.— V., 1966 p. 223.

¹⁸ Шармайтис Р. Александрас Гудайтис-Гузевичюс.— В кн.: Гудайтис-Гузевичюс. Правда кузнеца Игногаса. В., 1963, с. 594.

¹⁹ Naudužas J. Šiaulių miesto bibliotekos seniau ir dabar.— Bibliotekų darbas, 1962, Nr. 3, p. 19.

²⁰ Liepsnonis A. O kur žvaigždės.— V., 1979, p. 121.

²¹ Jacovskis E. Už grolių.— V., 1965, p. 245.

²² Liepsnonis A. O kur žvaigždės, p. 174.

į Lietuvą 1918—1919 m. Tarybų valdžios įkūrimo laikotarpiu²³. Sie leidiniai neprarado savo reikšmės ir vėliau, nors po to, kai Tarybų valdžia Lietuvoje buvo užgniaužta, ne visi jie išliko. Knygų ir periodinių leidinių siūsdavo į Lietuvą artimieji, draugai, gyvenę Tarybų Sąjungoje. 1924 m. vasario 4 d. laiške E. Tautkaitėi K. Požela rašo: „Turiu vieną didelį prašymą. Noriu gauti nekuriuos Lenino raštus (ne tik sau, skaitys ir kiti), bet kaip juos gauti. Pirmiausia man reikalinga „Detskaja bolezni levizni“, paskiau tas tomas, kuris nagrinėja agrarinį klausimą, tas, kuris nagrinėja tautinį klausimą — žinoma ir kitus, jei papuls po ranka“²⁴. 1924 m. vasario 19 d. laiške prašo parūpinti literatūros moters dienos minėjimui²⁵. Šitai tarybinė knyga plito per visą buržuazijos valdymo laikotarpį.

Nuo 1925 metų susidarė palankesnės sąlygos tarybinei knygai ir periodinei spaudai plisti Lietuvoje. 1925 m. balandžio 5 d. Maskvoje buvo įsteigta Sąjunginė kultūrinių ryšių su užsieniu draugija (VOKS), kurios tikslas buvo užmegzti ir plėtoti kultūrinius, mokslinius ryšius su užsienio šalių organizacijomis, įstaigomis, atskirais asmenimis. Draugijos sudėtyje veikė Knygų mainų biuras, užmezgęs ryšius su užsienio šalių mokslo įstaigomis, bibliotekomis. 1925 m. rugpjūčio mėnesį Lietuvoje pradėjo dirbti pirmasis VOKS'o galiotinis V. Korabliovas. Prasidėjo Lietuvos mokslininkų, kultūros veikėjų švytkos į Tarybų Sąjungą. Tačiau 1926 m. gruodžio 17 d. Lietuvoje įvyko fašistinis perversmas, ir vėl ilgam įsijalėjo reakcinis politinis režimas. Tau-

tininkų vyriausybė ir po fašistinio perversmo dėl kai kurių priežasčių buvo priversta palaikyti normalius diplomatinius santykius su Tarybų Sąjunga. Naudingas jai buvo ekonominis bendradarbiavimas, todėl teko palaikyti nors minimalius kultūrinius ryšius. Trečiojo dešimtmečio viduryje plėtėsi daugelio užsienio šalių mokslinis ir kultūrinis bendradarbiavimas su TSRS. Tai darė įtaką ir Lietuvai, kur gilėjo tam tikros gyventojų dalies simpatijos Tarybų Sąjungai. Tokios aplinkybės sudarė palankesnes sąlygas ir tarybinei knygai. Didėjant susidomėjimui tarybine knyga, ja ima prekiauti kai kurie knygynai (A. Ptaško, Boleslavskio ir kiti). Padedami VOKS'o Knygų mainų biuro, asmenys, bibliotekos užmezgė ryšius su TSRS mokslo įstaigomis, bibliotekomis. Plačiausiai knygų mainus su TSRS šiuo metu vykdė Kauno universiteto biblioteka, užmezgusi juos dar 1923 m.²⁶ Nemaža knygų ir žurnalų iš didžiųjų Tarybų Sąjungos bibliotekų mainais gaudavo Centrinis knygynas²⁷.

Svarbus reiškinys tarybinės knygos platinimo raidoje buvo Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti įsteigimas 1929 m. Draugijos įstatuose, įregistruotuose 1929 m. spalio 4 d.²⁸, nurodyta, kad jos tikslas — susipažinti su TSRS tautų kultūra, plėtoti ryšius su tarybinėmis mokslo, kultūros draugijomis ir t. t. Tarp įvairių priemonių numatyta ir keistis leidiniais. Svarbu tai, kad tarp Draugijos narių buvo ir bibliotekų darbuotojai; tarp jos steigėjų — Kauno universiteto bibliotekos direktorius V. Biržiška, narių — V. Kudirkos bibliotekos-skaityklos vedėjas V. Ruz-

²³ Plačiau apie tai žr. Puzinaitė V. Tarybinė spauda 1918—1919 metais Lietuvoje.— Bibliotekinininkystės ir bibliografijos klausimai, 1962, t. 2, p. 83—94.

²⁴ Tautkaitė E. Takais takeliais į didį kelią.— V., 1957, p. 206.

²⁵ Ten pat, p. 210.

²⁶ Užkuraitė S. Kauno Politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 m.— Bibliotekinininkystės ir bibliografijos klausimai, 1966, t. 5 p. 65.

²⁷ Respublikinė biblioteka 1919—1969.— V., p. 20.

²⁸ Noreikienė S. Lietuvių draugija..., p. 20.

gas. Pradžioje Draugijos veikla nebuvo itin aktyvi, bet pamažu plėtėsi ir aktyvėjo. Prie tarybinės knygos platinimo daug prisidėjo Draugijos organizuotos knygų parodos. Jų organizavimo klausimai plačiai nagrinėti S. Noreikienės²⁹, todėl čia paliesime tik kai kuriuos aspektus. Pirmąją TSRS vaikiškų knygų ir vaikų piešinių parodą Draugija suorganizavo 1930 metais. Per visą savo veiklos laikotarpį Draugija, padedama VOKS'o, suorganizavo septynias tarybinių knygų parodas. Stambiausia iš jų 1935 m. pabaigoje — 1936 m. pradžioje veikusi apžvalginė TSRS knygų, žurnalų ir plakatų paroda, kurioje buvo pateikta per 2500 eksponatų³⁰. Dvi parodos skirtos vaikų knygai — 1930 ir 1939 metais, trys personalinės, skirtos A. Puškinui (1937), M. Lermontovui (1939), T. Ševčenkai (1940). 1931—1932 metais veikė Tarybų Ukrainos knygos, grafikos ir fotografijos paroda. Visos parodos veikė Kaune, išskyrus Puškino parodą, vėliau perkeltą į Klaipėdą. Tarybinių knygų parodos buvo gausiai lankomos ir susilaukė plataus atgarsio spaudoje, kur pasirodė nemaža straipsnių³¹. Parodos ryškiai atskleidė Tarybų šalies laimėjimus. Jos buvo įtikinantis atkirtis tiems, kurie skleidė apie Tarybų Sąjungą įvairias paskalas, šmeižtus. Tai buvo svarbus informacijos šaltinis apie TSRS išleistą grožinę literatūrą, mokslinę knygą. Po parodų dauguma eksponatų buvo perduota Lietuvos bibliotekoms, dažniausiai Kauno universiteto bibliotekai. Šitaip bibliotekos galėjo gerokai praplėsti savo fonduose tarybinės literatūros rinkinius. Kai kurių parodų knygos buvo parduodamos lankytojams.

Pavyzdžiui, buvo leista parduoti TSRS vaikiškų knygų ir vaikų piešinių parodos, vykusios 1930 m., knygas³².

Nuo 1930 metų vis labiau plėtėsi Lietuvoje tarybinių knygų prekyba. 1932 metais Kaune pradėjo veikti „Mokslo“ knygynas, aktyviai platingas tarybinę knygą. Knygyno savininkas Z. Margolinas parūpindavo pagal išankstinius užsakymus Tarybų Sąjungos grožinės, visuomeninės-politinės ir mokslinės literatūros, periodinių leidinių, kurie buvo labai populiarūs skaitytojų tarpe. „Ypač mėgome „Mokslo“ knygyną,— rašo A. Venclova.—... knygyne galėjai sutikti beveik kiekvieną, kas domisi rusų ar tarybine literatūra, komplektuoja Vakarų klasikų ar šių dienų rašytojus. Nuolatinis svečias čia būdavo Cvirka; matydavai Nėrį, Korsaką, Drazdauską, A. Churginą, poetą H. Radauską... ir daugelį kitų pažįstamų“³³. Per „Mokslo“ knygyną įsigydavo tarybinės literatūros Kauno universiteto biblioteka, V. Kudirkos biblioteka-skaitykla. „Mokslas“ neapsiribojo vien tik prekyba knygomis ir periodiniais leidiniais, bet ir rūpinosi platesne tarybinės spaudos propaganda. Svarbią reikšmę turėjo knygyno leidžiamas informacinis biuletenis „Knygų lentyna“. Nors jis ėjo neilgai, nuo 1939 m. spalio iki 1940 m. rugsėjo ir išėjo tik 10 numerių, tačiau buvo svarbus tarybinės knygos propagandos leidinys. Didžiai jį vertino LKP nariai³⁴, kiti pažangūs visuomenės sluoksniai. Leidinį redagavo Z. Margolinas, pats būdamas daugelio straipsnių, recenzijų autoriumi. Biuletenyje bendradarbiavo L. Gira, K. Korsakas, A. Venclova. Be informacijų apie kny-

²⁹ Noreikienė S. Lietuvių draugija...

³⁰ Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos knygų, žurnalų ir plakatų paroda. Katalogas.— K., 1935.— 7 p.

³¹ Pvz.: Korsakas K. SSSR knygos paroda.— Kultūra, 1936, Nr. 1, p. 67; Paleckis J. SSSR vaikų knygų ir vaikų piešinių paroda Kaune.— Kultūra, 1939, Nr. 1, p. 85.

³² Noreikienė S. Lietuvių draugija... , p. 27.

³³ Venclova A. Jaunystės... , p. 460.

³⁴ Deviatnikovas J. „Mokslo“ knygynas Kaune.— Bibliotekų darbas, 1961, Nr. 9, p. 30.

gyne esančią literatūrą bei Tarybų Sąjungoje numatomus išleisti spaudinius, „Knygų lentynoje“ spausdinta recenzijų, straipsnių apie rusų klasikų ir tarybinius rašytojus, mokslo, kultūros veikėjus. 1940 metais „Mokslas“ išleido dar vieną informacinį leidinį „SSSR periodikos katalogas 1940 metams“. Siekdamas plačiau supažindinti skaitytojus su tarybine literatūra, knygynas leido jos vertimus. Keletas vertimų išspausdinta biuletenyje „Knygų lentyna“. 1935 metais „Mokslas“ išleido M. Solochovo „Pakeltą vėleną“, pavadinimu „Sukelti dirvonai“, kuri susilaukė aštrios cenzūros reakcijos. Beveik visas knygos tiražas buvo konfiskuotas ir sudegintas³⁵. 1937 m. knygynas išleido V. Korolenkos apysakų rinkinį „Giria gaudžia“, verslą K. Borutos ir J. Krūmino. Sumanymų būta ir daugiau. Knygynas rengė tarybinės poezijos antologiją³⁶, bet ši nebuvo išleista.

Tarybų Sąjungos spaudinių, jos literatūros, meno propagandai „Mokslas“ skyrė įvairias parodas. Didžiausia iš jų M. Lermontovo 125-ųjų gimimo metinių proga surengta paroda, veikusi 1940 metų sausio mėnesį.

Tarybinė spauda prekiaavo ir kiti knygynai — „Literatūra“, Mokytojų knygynas „Šviesa“, „Spaudos fondas“. Jie padėjo plačiau paplsti tarybinei spaudai.

Trečiojo dešimtmečio pabaigoje — ketvirtąjo pradžioje ėmė kurtis pažangios draugijos, klubai, platinę tarybinę knygą. Vienas reikšmingiausių tarp jų buvo Darbininkų sporto klubas „Viltis“. Jo bibliotekoje buvo sukaupta nemaža Tarybų Sąjungos leidinių. 1931 metų pabaigoje fašistinė valdžia klubą uždarė. 1926 metais Pozelos iniciatyva įsteigta marksistinė „Atžalos“ draugija, 1930—1932 metais veikė panašios kryp-

ties draugija „Aurora“, 1931—1934 m. — „Stedra“ ir kitos. Draugijų nariai studijavo ir platinė komunistinę spaudą.

Nuo ketvirtąjo dešimtmečio pradžios vis labiau plečiasi bibliotekų knygų mainai su Tarybų Sąjungos bibliotekomis. Aktyviausiai šioje srityje ir toliau reikėsi Kauno universiteto biblioteka, kuri keitėsi leidiniais su Maskvos, Leningrado, Tomsko, Kazanės ir kitų universitetų bibliotekomis³⁷. V. Kudirkos biblioteka-skaitykla jos vedėjo V. Ruzgo iniciatyva taip pat keitėsi literatūra su tarybinėmis įstaigomis, įsigydama daug pedagoginės, visuomeninės-politinės literatūros, periodinių leidinių³⁸.

Ryšius su tarybinėmis įstaigomis užmezgė ir atskiri asmenys, kurie stengėsi gauti tarybinių leidinių. V. Krėvė-Mickevičius iš VOKS'o mokslo, technikos ir meno skyriaus gaudavo literatūros vadovaujama slavų literatūros katedrai. Tarybinę spaudą teatro klausimais kaupė B. Sruoga, J. Grybauskas ir kiti. Medicininės, visuomeninės-politinės literatūros gaudavo gydytojas A. Domaševičius, gyvenęs Panevėžyje, ir daugelis kitų.

Tarybinės knygos platinimo raidoje reikšmingi buvo 1939—1940 metais. Tarptautinė padėtis darėsi vis labiau įtempta, ir aiškėjo, kad vienintelis kelias Lietuvai — artimesni ryšiai su TSRS. Todėl intensyvėjo ir kultūrinis bendradarbiavimas su Tarybų šalimi, taip pat susidarė didesnės galimybės tarybinei knygai platinėti. Tarybinės knygos propagandoje šiuo metu aktyviai reikėsi Lietuvos draugija TSRS tautų kultūrai pažinti, „Mokslo“ knygynas, kurių veikla aptarta anksčiau. 1939—1940 metais lengviau galima buvo gauti tokią knygą, kurią iki šiol cenzūra griežčiausiai draudė. 1940 metų pradžioje „Mokslo“

³⁵ Gudaitis L. Plunksna ir ugnimi, p. 20.

³⁶ Knygų lentyna, 1939, Nr. 2, p. 11.

³⁷ Užkuraitė S. Kauno Politechnikos..., p. 65.

³⁸ Ruzgas V. V. Kudirkos v. biblioteka-skaitykla.— Bibliotekų darbas, 1960, Nr. 4, 16—37.

knygyniui leista užsakyti ne tik M. Gorkio, A. Gaidaro, A. Makarenkos ir kitų rusų ir tarybinių rašytojų knygas, bet ir tokias, kaip F. Engelso „Apie istorinį materializmą“ (20 egz.), kai kuriuos V. Lenino veikalus, „Politinį žodyną“ (20 egz.). Daug užsakyta knygų vaikams³⁹. Žinoma, ne viską ir dabar praleido cenzūra. „VKP (b) istorijos“ trumpąjį kursą, „VKP (b) rezoliucijose ir nutarimuose“ įvežti uždrausta⁴⁰.

Didėjant susidomėjimui Tarybų Sąjungai, gausėjo įvežamos spaudos. Ypač daug buvo užsakoma tarybinės periodikos. Pavyzdžiui, B. Dauguvietis užsakė net 10 periodinių leidinių, tarp jų „Ogoniok“, „Smena“, „Nauka i žiznij“ ir kitus. Ilgiausiuose prenumeratorių sąrašuose — Kauno universiteto dėstytojai, mokytojai, įvairių sričių specialistai⁴¹.

1939—1940 metais vis daugėjo knygų, gaunamų iš VOKS'o. 1940 metų birželio pabaigoje ir liepos pradžioje VOKS'as atsiuntė Lietuviai draugijai TSRS tautų kultūrai pažinti įvairios mokslinės ir grožinės bei politinės literatūros. Buvo daug V. Lenino, kitų TSKP vadovų vei-

kalų, knygų apie TSRS valstybinę santvarką, švietimą, socialinį aprūpinimą, nacionalinę politiką, administraciją, teismus⁴².

Tarybinė knyga ir periodinė spauda turėjo didelę reikšmę buržuazinės Lietuvos visuomeniniam ir kultūriniam gyvenimui. Jų pagalba galima buvo susidaryti neiškreiptą vaizdą apie įvairias Tarybų Sąjungos gyvenimo sritis, jos ekonomikos vystymąsi, mokslo ir kultūros augimą. Tai padėjo parodyti socialistinės santvarkos pranašumus prieš buržuazinę santvarką. Tarybinė knyga padėjo stiprėti ir plėstis tautų draugystei, jų tarpusavio supratimui. Tarybų Sąjungos knygos ir periodiniai leidiniai turėjo įtakos revoliuciniam judėjimui, padėdami Lietuvos revoliucionieriams suvokti mokslinio komunizmo, socialistinės revoliucijos teorijos pagrindus, savo turiniu skatindami revoliucines nuotaikas. Dėl to kai kurie tarybinės knygos plitimo, jos socialinio vaidmens buržuazinėje Lietuvoje klausimai reikalauja gilesnio ir konkretesnio tyrinėjimo.

[Iteikta 1981 m. lapkričio mėn.

Vilniaus V. Kapsuko universiteto
Kauno Vakarinio fakulteto Bibliotekini-
ninkystės
ir bibliografijos katedra

³⁹ Plg. Noreikienė S. Mobilizuojantis poveikis.— Pergalė, 1973, Nr. 10, p. 146—154.

⁴⁰ Ten pat, p. 148.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat, p. 31.

СОВЕТСКАЯ КНИГА И ПЕРИОДИЧЕСКАЯ ПЕЧАТЬ В БУРЖУАЗНОЙ ЛИТВЕ (1919—1940)

ИРЕНА БАРТАШЕНЕ

Резюме

Советская книга и периодическая печать распространялись в буржуазной Литве в тяжелых общественно-политических и культурных условиях. Несмотря на это, советские издания пользовались большой популярностью среди участников революционного движения, передовой интеллигенции, рабочих. В распространении советской книги и периодической печати большую роль сыграли книжные магазины «Мокслас», «Литература», Книжный магазин учителей и другие. Советские издания

комплектовались в библиотеке Каунасского университета, в библиотеке-читальне им. В. Кудирки и в других. Советскую книгу пропагандировало Литовское общество по изучению культуры народов СССР (1929—1940 гг.). Советские издания сыграли большую роль в жизни Литвы 1919—1940 г. Они помогли познакомиться с разными сторонами жизни Советского Союза, усвоить основы марксистско-ленинской теории, содействовали развитию дружбы между народами и т. д.

SOVIET BOOK AND PERIODICAL PRESS IN BOURGEOIS LITHUANIA (1919—1940)

IRENA BARTASIENE

Summary

The Soviet book and periodical press spread in the bourgeois Lithuania under hard social-political and cultural conditions. Nevertheless Soviet publications were very popular among the participants of revolutionary movement, advanced intelligentsia, workers. The book-shops "Science" („Mokslas“), "Literature" („Literatūra“), Teachers' book-shop (Mokytojų knygy-nas) and others played a significant role in the spreading of Soviet books and periodical press.

The Soviet publications were complete and issued to the readers in the libraries. The Kau-

nas University library, the V. Kudirka library and others acquired and served to the readers the Soviet publications. The Lithuanian Society for Study of the Culture of Soviet Nations (1924—1940) was also engaged in the propaganda of Soviet books.

The Soviet publications played an important role in the Lithuanian life in 1919—1940, they helped to learn about the various aspects of the life in the Soviet Union, to acquire the basic knowledge of Marxist-Leninist theory, furthered friendship among nations.